

Ольга Бурко

ORCID iD [0000-0001-5843-4686](https://orcid.org/0000-0001-5843-4686)

кандидат педагогічних наук, молодший науковий співробітник,
науково-дослідна лабораторія грінченкознавства,
Інститут філології, Київський університет імені Бориса Грінченка,
вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, 04053, м. Київ, Україна,
o.burko@kubg.edu.ua

МОДЕЛЬ МЕТОДИЧНОЇ СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ УНІВЕРСИТЕТУ

У статті напрацьовано модель методичної системи формування загальнокультурної компетентності студентів Університету. В основу авторської концепції покладено принципи діалогізму та креативності. Згідно з принципом діалогізму на основі евристичного методу впроваджено діалогічне завдання: змоделювати уявний діалог екскурсантів та учасників майстер-класу з Борисом Грінченком за схемою питання / відповідь.

Відповідно до обраного принципу креативності реалізовано інноваційні прийоми: «Сходина успіху» та «Піраміда досягнень», інноваційний вид роботи – пошукове завдання. Апробовано інноваційну форму роботи – інтерактивну екскурсію «Smart museum of Boris Grinchenko».

У статті проаналізовано результати формування загальнокультурної компетентності студентів-першокурсників Університету, виявлено політ їхньої образної уяви, спричинений багатогранністю обдаровання Бориса Грінченка.

Ключові слова: *Борис Грінченко; евристичний і дослідницький методи; інтерактивна екскурсія; інноваційні прийоми «Сходина успіху» та «Піраміда досягнень»; принципи діалогізму й креативності.*

© Бурко О., 2019

<https://doi.org/10.28925/2312-5829.2019.1-2.189201>

Вступ. Аналіз наукових праць, проблематика яких тісно пов'язана з нашою темою, засвідчив існування як концепцій формування ключових компетентностей, так і опрацювання аспектів розгляду предметних компетентностей. Вчені напрацьовали методичні моделі формування компетентностей студентів (Ніна

Голуб, Ірина Гриценко, Олександр Малихін) та школярів (Людмила Нежива, Світлана Нестеренко, Світлана Паламар, Віолетта Уліщенко, Ігор Ціко).

Констатуємо, що в опрацьованих нами дослідженнях не представлена система формування загальнокультурної компетентності студентів низки спеціальностей Київського університету імені Бориса Грінченка. Засадничою для авторської моделі стала думка Світлани Паламар про компетентнісний підхід як методологічний орієнтир: «Спочатку треба з'ясувати, для чого потрібний певний предмет, а потім добирати зміст, засвоєння якого уможливить одержання бажаних результатів» (Паламар, 2018, с. 274).

Мета статті – сформувати й експериментально перевірити модель методичної системи формування загальнокультурної компетентності студентів.

Досягнення мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- сформувати концептуальну ідею, принципи, методи, прийоми, види роботи як компоненти моделі методичної системи формування загальнокультурної компетентності студентів;
- експериментально перевірити її ефективність.

Впровадження моделі методичної системи формування загальнокультурної компетентності студентів. Основою моделі методичної системи формування загальнокультурної компетентності студентів є визначення її методології, яка містить концептуальну ідею та принципи навчання.

Співпрацю екскурсовода зі студентами-екскурсантами, а також наукового співробітника з дослідниками-початківцями забезпечує система методів: евристичний, дослідницький, які в моделі конкретизовано частково – названо тільки запропоновані автором та традиційні прийоми, види роботи.

Тексти педагогічних праць, народопроектів, фольклорних та етнографічних видань Бориса Грінченка, упорядковані співробітниками науково-дослідної лабораторії грінченкознавства Інституту філології й видані Університетом, залучаються з метою формування вміння студентів виявляти грані обдаровання духовного лідера Університету та використовувати в дослідженнях.

На нашу думку, пропоновану модель доцільно представити у вигляді спеціальної таблиці.

Таблиця 1

Модель методичної системи формування загальнокультурної компетентності студентів Університету

Провідна ідея: формування загальнокультурної компетентності удосконалює вміння окреслювати грані обдаровання Бориса Грінченка, сприяє розвитку естетичних смаків та становленню націєтвірної позиції вдумливих дослідників		
Концептуальний складник	Змістовий складник	
принципи діалогізму, креативності	Опубліковані Університетом тексти педагогічних праць, народопроевітніх, фольклорних, етнографічних видань Бориса Грінченка, знання української мови, культурології, історії	
Діяльнісний складник		
Методи	Прийоми	Види навчальної діяльності
Евристичний	<i>Традиційні:</i> моделювання діалогу екскурсовода з першокурсниками-екскурсантами за схемою запитання/відповідь. <i>Інноваційні:</i> «Уявний діалог із Борисом Грінченком»	<i>Традиційні:</i> евристичне завдання. <i>Інноваційні:</i> діалогічне завдання
Дослідницький	<i>Традиційні:</i> прийом проблемних запитань. <i>Інноваційні:</i> прийоми «Сходина успіху», «Піраміда досягнень»	<i>Традиційні:</i> добір експонатів про вчителювання Б. Грінченка. <i>Інноваційні:</i> пошукове завдання
Організаційні форми роботи:		
<i>Традиційні:</i> майстер-клас. <i>Інноваційні:</i> інтерактивна екскурсія «Smart museum of Boris Grinchenko»		

Прогнозований результат:

позитивна динаміка у формуванні загальнокультурної компетентності, сформовані вміння виявляти грані обдаровання Бориса Грінченка та використовувати його праці, видані Університетом, у дослідженнях

В її основу покладено принцип діалогізму (за Ганною Токмань). Учена наголошує на потребі залучення особистості до світу культурних цінностей, трактуючи її як діалог, який «...сприятиме формуванню в учнів переконання, що ми

європейський народ з багатою і оригінальною культурою» (Токмань, 2012, с. 54). Втілено його в евристичному методі, сформульованому Анатолієм Хуторським і конкретизованому в традиційному прийомі моделювання діалогу екскурсовода та студентів-першокурсників за схемою запитання/відповідь; у дослідницькому методі, що реалізується в інноваційному прийомі «Уявний діалог із Борисом Грінченком». Апробували його під час проведення майстер-класу «Методична скарбниця Бориса Грінченка» зі студентами Інститутів філології та журналістики. Студент *Безсрочний Артем (ІЖ ЖУРБ – 2 – 17)* запитав: «Наскільки важко просувати українську мову в умовах, коли вона під заборону?». Конструювання відповіді Бориса Дмитровича проводилося за його працею «На беспросветном пути»: «Учитель, який намагався полегшити шкільне навчання, часом пояснюючи дітям російські слова по-українськи або даючи українську книжку, зазнавав гонінь. Наприклад, педагога Михайла Лободовського позбавили права вчителювати не тільки в Городищенській школі (на Київщині) з 1875 р., але й у всій тодішній імперії тільки за те, що він переклав вірш Євангелія від Матвія українською мовою. Викладача Якова Новицького звільнили у зв'язку з тим, що виявили в нього шість україномовних книжок (цензурованих). Однак уведення української мови в школу унеможливило б такі факти» (Грінченко, 2013, 53). Студентка *Войтюк Анна (ІФ ФАб – 1 – 18)* сформулювала таке запитання: «Чи були моменти, коли учні не мали бажання співпрацювати?». Зі спогадів Грінченкового учня *Якова Безинського* довідалися: «... гуляємо собі у м'яча з учителем... Коли враз дзвоник динь. Тоді учитель каже: "Ну, ходіть учитися, вже кличуть, а то й вечеряти не дадуть, як не заробимо"» (Пісочинець, 1911, 11). Реалізація принципу діалогізму передбачає відведення студентам ролі співавторів майстер-класу.

Наголошуємо на практичному значенні принципу креативності (за Ольгою Куцевол). Реалізовано його в класичному дослідницькому методі, який розробив та впровадив Микола Кудряшов; зокрема традиційному прийомі проблемних запитань; а також у інноваційних прийомах «Сходина успіху» та «Піраміда досягнень».

Напрацьовано інноваційну форму роботи – інтерактивну екскурсію «Smart museum of Boris Grinchenko». Її мотто – теза філософа Г. Сковороди, сформульована в листі до М. Ковалинського від 1 грудня 1762 р.: «Хто добре загорівся, той добре почав, а добре почати – це наполовину завершити» (Сковорода, т. 2, 2005, с. 251).

Дослідження провели упродовж вересня – жовтня 2018 р., охопивши екскурсантів-першокурсників Київського університету імені Бориса Грінченка: Інституту людини (57 студентів), Інституту мистецтв (38 студентів), Інституту філології (22 студенти), Факультету права і міжнародних відносин (31 студент), Факультету здоров'я, фізичного виховання і спорту (30 студентів), Історико-філософського факультету (24 студенти), Факультету інформаційних технологій та управління (14 студентів). Загальна кількість респондентів 216 студентів.

Впровадження інноваційного прийому «Сходи́ни успіху» передбачає використання схеми у формі сходин. Подаємо вірєць:

п	е	д	а	г	о	г			
в	и	д	а	в	е	ц	ь		

Рис. 1. Схема 1. «Сходи́ни успіху»

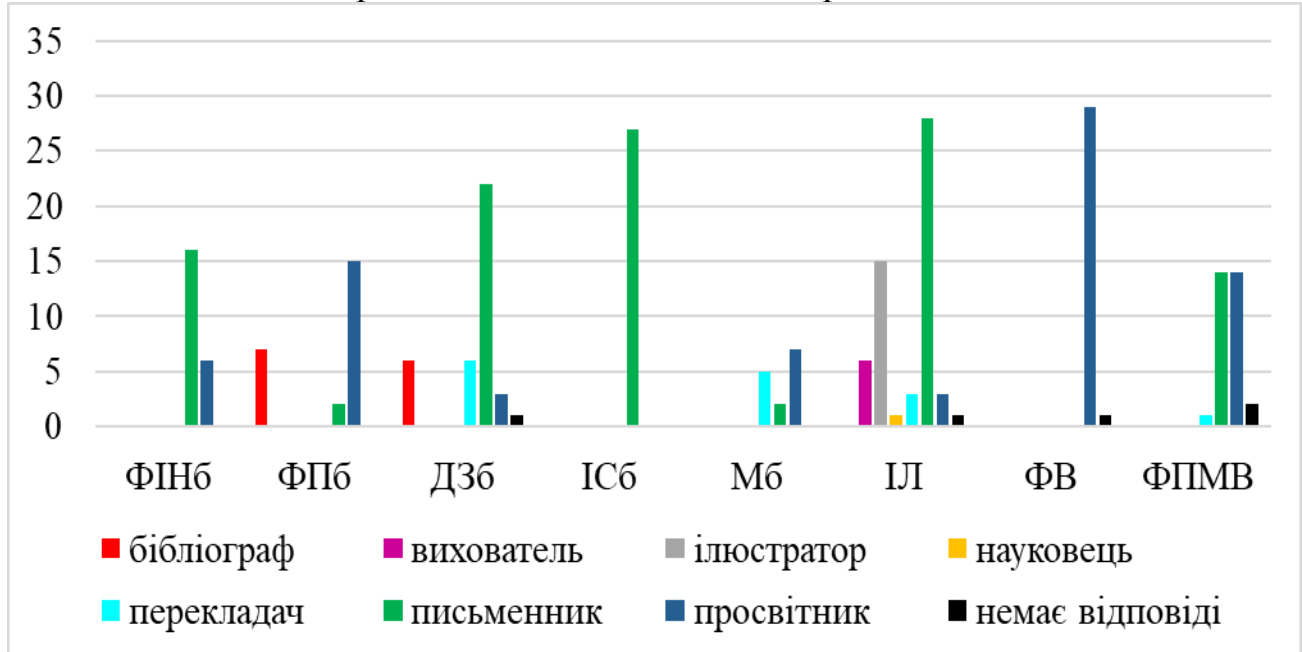
Студенти-екскурсанти прочитали назву першої сходини – *педагог* – із запропонованої схеми 1. Вони одержали пошукове завдання: серед експонатів вітрини «Луганщина. 1887 – 1993 рр.» знайти підручники, написані Борисом Дмитровичем та Марією Миколаївною для навчання грамоти доньки та учнів. Потім відповідали на проблемне запитання: «Якими шляхами можна нести освіту в народ?». У клітинах другого рядка схеми 1 екскурсанти прочитали слово, яке характеризує Бориса Дмитровича як видавця науково-популярних книжок для рідного народу – *видавець*. Разом із екскурсоводом розв'язували проблему: «Що потрібно мати, щоб стати видавцем?».

Аналізуючи відповіді екскурсантів на означені завдання та питання, дійшли висновку, що у словнику першокурсників з'явилося слово *просвітник*. У клітині нижньої сходини екскурсанти Факультету здоров'я, фізичного виховання і спорту

стовідсотково вписали слово, яке характеризує Бориса Дмитровича як учителя, автора підручників, теоретичних статей для педагогів: *просвітник* [Діаграма А].

Діаграма А

Досягнення студентів-першокурсників з вивчення педагогічної та просвітницької діяльності Б. Грінченка

Як бачимо з діаграми А, студенти Історико-філософського факультету зафіксували слово *письменник* замість *просвітник*. До них приєдналася більшість першокурсників Інститутів мистецтв, людини та філології.

Результативність прийому «Сходина успіху» визначали також шляхом заповнення схеми 2. Студенти міркували над пошуковим завданням: «За покликанням Борис Грінченко був поетом, прозаїком, драматургом, публіцистом, перекладачем. В останній рядок запишіть узагальнююче слово, що характеризує його як літератора».

					п	о	е	т	
			п	р	о	з	а	ї	к
	д	р	а	м	а	т	у	р	г
	п	у	б	л	і	ц	и	с	т
п	е	р	е	к	л	а	д	а	ч

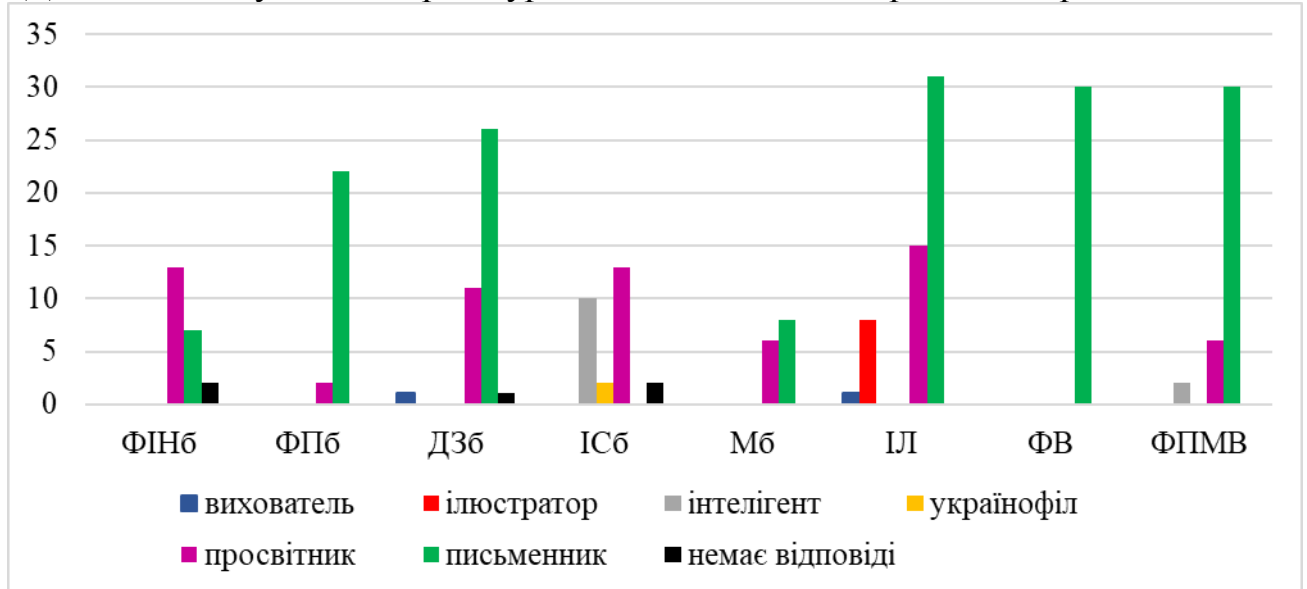
Рис. 2. «Сходина успіху»

Так було подолано традиційну неувагу до художніх творів Бориса Дмитровича, яка для випускників шкіл залишається непроясненою. Студенти-

першокурсники завдяки постійному акцентуванню на музейні експонати, що засвідчують творчий доробок Бориса Грінченка, відзначали широкий діапазон літературних родів (епосу, лірики, драми), до яких він звертався [Діаграма Б].

Діаграма Б

Досягнення студентів-першокурсників з вивчення творчості Б. Грінченка

Як бачимо з діаграми Б, 100 % екскурсантів Факультету здоров'я, фізичного виховання і спорту дійшли висновку, що Борис Грінченко ще й *письменник*. Їх підтримала більшість Інститутів людини та мистецтв, Факультетів інформаційних технологій та управління; права і міжнародних відносин.

Підсумовуючи, наголосимо, що виявлено вразливе місце під час формування загальнокультурної компетенції студентів:

- сприйняття екскурсантами демонстрованих видань «Зібрання творів. Педагогічна спадщина. Кн. 1, 2» (2013 р.), «Зібрання творів. Народопробітня спадщина. Кн. 1, 2» (2014 – 2015 рр.), «Зібрання творів. Етнографічна спадщина. Кн. 1, 2, 3» (2016 – 2017 рр.) як письменницького доробку;

- труднощі в доборі слів-відповідей: *просвітник/письменник* (10 букв).

Відтак необхідно: 1) акцентувати увагу студентів-екскурсантів на змісті багатотомної спадщини Бориса Грінченка за допомогою засобів візуалізації; 2) перебудувати схему 1 так, щоб студенти записували в третій рядок синонім до

слова *просвітник* (10 букв) – *просвітель* (12 літер)., що складається з більшої кількості букв.

Таким чином, на основі дослідницького методу розкривали здатність студентів до спілкування за допомогою інноваційного прийому «Сходина успіху». Плідно реалізували інноваційний вид роботи – пошукове завдання. Відповіді студентів-першокурсників були розмаїтими, виявляли політ їхньої образної уяви, спричинений багатогранністю обдаровання Бориса Грінченка, що підтвердило доречність використаного прийому.

Під час проведення інтерактивної екскурсії апробували інноваційний прийом «Піраміда обдаровання». Його засадою прийому стала теза філософа Григорія Сковороди: «Прагнімо вершини, щоб принаймні оволодіти серединою» (Сковорода, 2005, с. 290). Подаємо його графічне зображення у схемі 3 (Рис. 3).

			е	т	н	о	г	р	а	ф										
		ф	о	л	ь	к	л	о	р	и	с	т								
		л	е	к	с	и	к	о	г	р	а	ф								
		м	о	в	о	з	н	а	в	е	ц	ь								
л	і	т	е	р	а	т	у	р	о	з	н	а	в	е	ц	ь				

Рис. 3. «Піраміда обдаровання»

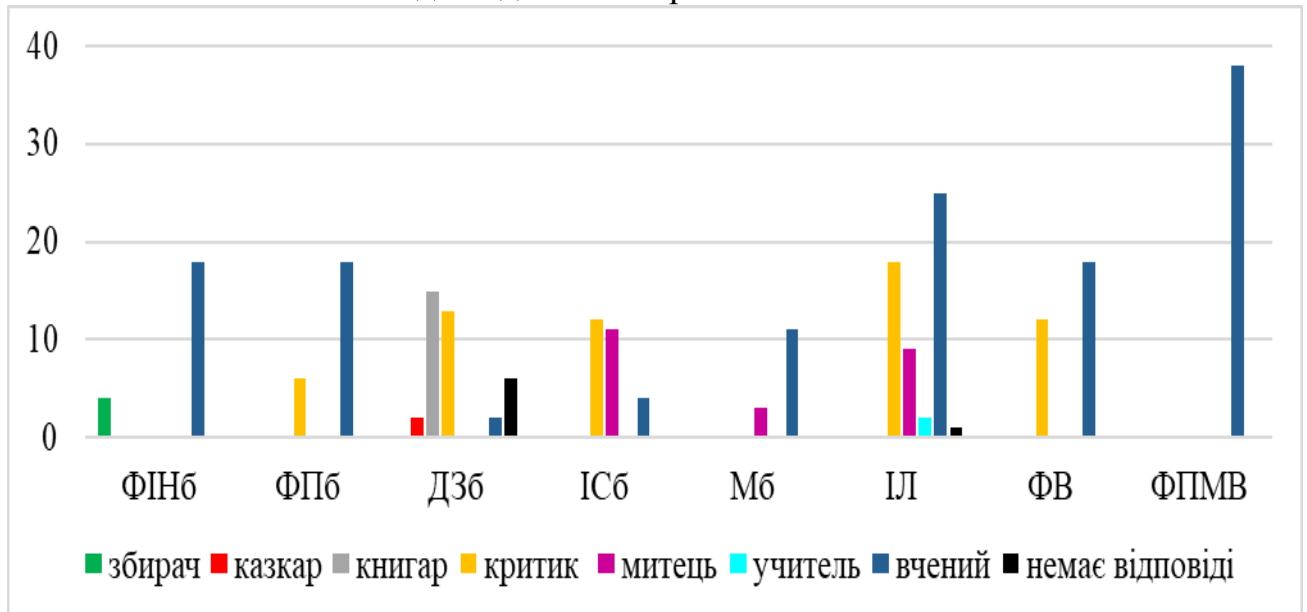
У порожні клітини верхнього рядка піраміди студенти записувати слово, що є узагальнювальним щодо різних напрямів досліджень Бориса Грінченка: обрядів і звичаїв українського народу, фольклору, мови та літератури. Заскладними для екскурсантів виявилось запитання щодо розмежування етнографічної та фольклористичної, лексикографічної та мовознавчої спадщини. Етнографічні здобутки екскурсанти побачили завдяки знайомству з трьома книгами, що видав Університет протягом 2016 – 2017 рр., лексикографічні – завдяки чотиритомному «Словарю української мови», що представлений в експозиції музею. Фольклористичний та мовознавчий доробок на момент проведення екскурсії ще не

були видані. Першокурсники найліпше усвідомили досягнення Бориса Дмитровича в галузі літературознавства [Діаграма В].

Діаграма В

Досягнення студентів 1 курсу з вивчення різних напрямків досліджень Б. Грінченка

Аналіз досягнень студентів 1 курсу з вивчення різних напрямів досліджень Б. Грінченка підтвердив ерудицію студентів Факультету права і міжнародних відносин, які стовідсотково завершили «Піраміду досягнень» словом *учений*. Таку ж відповідь обрала більшість студентів Інститутів філології, людини, а також Факультетів здоров'я, фізичного виховання і спорту; інформаційних технологій та управління. Тому констатуємо актуальність використання прийому «Піраміда обдаровання».

Відзначаємо спроби студентів Університету актуалізувати думки Бориса Грінченка про Україну, її свободу, історичне минуле.

Висновки. У статті порушено проблему формування загальнокультурної компетентності студентів Університету. Системно напрацьовано методичну модель, за допомогою якої можна розв'язати цю проблему.

Для ефективного формування загальнокультурної компетентності першокурсників-екскурсантів та учасників майстер-класу визнано плідними ідеї

визначення цілей предмета (за Світланою Паламар), діалогізму (за Ганною Токмань), креативності (за Ольгою Куцевол). Відтак основою моделі методичної системи формування загальнокультурної компетентності студентів Університету стали принципи діалогізму та креативності.

Висунуто концептуальну ідею: формування загальнокультурної компетентності удосконалює вміння окреслювати грані обдаровання Бориса Грінченка, сприяє розвитку естетичних смаків та становленню націєтвірної позиції вдумливих дослідників. До змісту навчання залучено праці Бориса Грінченка, видані Університетом протягом 2013 – 2018 років. Визначено домінантні методи співпраці зі студентами: евристичний та дослідницький. Відповідно до обраних методів розширено арсенал авторських прийомів та запропоновано інноваційні види роботи. Вважаємо доцільним впровадження інноваційних прийомів «Сходина успіху» та «Піраміда обдаровання» у педагогічну практику.

Експериментальне впровадження напрацьованої моделі формування загальнокультурної компетентності студентів Університету відбулося під час проведення інтерактивної екскурсії «Smart museum of Boris Grinchenko» і майстер-класу «Методична скарбниця Бориса Грінченка». Після аналізу результатів співпраці з екскурсантами-першокурсниками та учасниками майстер-класу зроблено висновок: авторська модель виявилася ефективною. У ній враховано критерії системності, науковості, структурованості, керованості. Проте запропонована модель не універсальна, відтак передбачено імпровізацію та дискусійні моменти.

Література

Грінченко Б. Д. На безпросветном пути. *Зібрання творів. Педагогічна спадщина*. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. Кн. 2. 424 с.

Голуб Н. Б. Теоретично-методичні засади навчання риторики у вищих педагогічних навчальних закладах : дис. доктора пед. наук : 13.00.02. Київ, 2009. 505 с.

Малихін О. В., Гриценко І. С. Формування загальнокультурної компетентності студентів філологічних спеціальностей : монографія. Київ : ТОВ «НВП Інтерсервіс», 2015. 492 с.

Нестеренко С. В. Формування етнокультурної компетентності учнів старшої школи у процесі вивчення громадянської лірики : автореф. дис. канд. пед. наук :

спец. 13.00.02 «теорія та методика навчання (українська література)». Київ, 2018. 20 с.

Паламар С. П. Компетентнісний підхід як методологічний орієнтир модернізації сучасної освіти. URL: <http://od.kubg.edu.ua> (дата звернення: 02.02.2019).

Пісочинець Д. О. Учителювання Бориса Грінченка (По листах та споминах його школярів та близьких селян). Київ, 1911. 16 с.

Сковорода Г. С. Твори: у 2 т. Київ : Обереги, 2005. Т. 2. 479 с.

Токмань Г. Л. Методика навчання української літератури в середній школі : підручник. Київ : Академія, 2012. 312 с.

References

Ghrinchenko, B. D. (2013). *Na bezprosvetnom puty.*[On an impassable path.] *Zibrannja tvoriv. Pedagoghichna spadshyna.* Kyiv, Ukraine : Kyiv. un-t im. B. Ghrinchenka. Kn. 2 (ukr).

Gholub, N. B. (2009). *Teoretychno-metodychni zasady navchannja rytoryky u vyshhykh pedagoghichnykh navchalnykh zakladakh*[Theoretical and methodological principles of teaching rhetoric in higher pedagogical educational institutions] : doctor's thesis: 13.00.02. Kyiv, Ukraine 505 (ukr).

Malykhin, O. V., Ghrycenko, I. S. (2015). *Formuvannja zaghalnokulturnoji kompetentnosti studentiv filologhichnykh specialnostej* [Formation of general cultural competence of students of philological specialties]: monohrafija. Kyiv, Ukraine : TOV «NVP Interservis» (ukr).

Nesterenko, S. V. (2018). *Formuvannja etnokulturnoji kompetentnosti uchniv starshoji shkoly u procesi vyvchennja ghromadjanskoji liryky* [Formation of ethnocultural competence of high school students in the process of studying civic lyrics]: extended abstract of candidate's thesis: spec. 13.00.02 «Theory and methodology of studying (Ukrainian literature)». Kyiv, Ukraine (ukr).

Palamar, S. P. (2018). *Kompetentnisnyj pidkhid jak metodologhichnyj orijentyr modernizaciji suchasnoji osvity.*[Competency approach as a methodological reference point for the modernization of modern education] Retrieved from <http://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/510> (ukr).

Pisochynecj, D. O. (1911). *Uchyteljuvannja Borysa Ghrinchenka* [Teaching Borys Grinchenko](*Po lystakh ta spomynakh jogho shkoljariv ta blyzjkykh seljan*). Kyiv, Ukraine (ukr).

Skovoroda, Gh. S. (2005). *Tvory.* [Works]Kyiv, Ukraine: Oberehy. T. 2. (ukr).

Tokmanj, Gh. L. (2012). *Metodyka navchannja ukrajinskoji literatury v serednij shkoli*[Methodology of teaching Ukrainian literature in high school]: textbook. Kyiv, Ukraine : Akademiya (ukr).

МОДЕЛЬ МЕТОДИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ОБЩЕКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ УНИВЕРСИТЕТА

Ольга Бурко, кандидат педагогических наук, младший научный сотрудник, научно-исследовательская лаборатория гринченковедения, Институт филологии, Киевский университет имени Бориса Гринченко, ул. Бульварно-Кудрявская, 18/2, г.Киев, Украина,
o.burko@kubg.edu.ua

В статье создана модель методической системы формирования общекультурной компетентности студентов Университета. В её содержание вошли тексты многотомного собрания сочинений Бориса Гринченко. Определены основополагающие принципы, доминантные методы, предложен ряд инновационных приемов формирования общекультурной компетентности первокурсников.

Проанализированы результаты проведенного исследования. Полученные ответы на проблемные вопросы подтвердили, что в словаре большинства студентов появилось слово просветитель. Разнообразие решений поисковых заданий раскрыла широту образного воображения экскурсантов, обусловленного многогранностью таланта Бориса Гринченко. Рекомендовано студентам, которые проходят педагогическую практику, расширять поисковый материал о педагогическом и просветительском наследии Бориса Гринченко.

Ключевые слова: Борис Гринченко, инновационные приёмы, интерактивная экскурсия, исследовательский и эвристический методы, принципы диалогизма и креативности, приёмы «Ступени успеха» и «Пирамида достижений».

THE MODEL OF CULTURAL COMPETENCES FORMATION FOR STUDENTS OF THE UNIVERSITY

Burko Olga, Candidate of pedagogical sciences, Junior researcher, scientific laboratory of Grinchenko's knowledge, Institute of Philology, Borys Grinchenko Kyiv University, Bul'varno-Kudryavskaya Str, 18/2, Kyiv, Ukraine,
o.burko@kubg.edu.ua

The article describes creation of the model of cultural competences formation for students of the University. The principle of dialogism and creativity are the basis of the author's concept. According to this, on the basis of the heuristic method, the following dialog task was introduced: to simulate the imaginary dialogue between excursionists and participants of the master-class with B. Grinchenko according to the question / answer scheme.

In accordance with the principle of dialogism on the basis of the research method, the traditional method of problem issues was used: «What steps did B. Grinchenko rise to success? What are the ways to bring education to the people? What skills do I need to have to become a publisher?»; innovative techniques «Steps to success» and «Pyramid of

Achievements». Accordingly, models of schemes are represented in the form of steps and pyramids. The innovative type of work – the search task was implemented: «Complete the scheme with a word that summarizes Grinchenko's contribution as a teacher and publisher to the education of his native people». Answers of the first-year students were diverse via personal imagination skills, which were stimulated by B. Grinchenko's many-sided talent and confirmed the using of «Steps to success» technique.

The article analyzes the results of the cultural competences formation for students of the University during the interactive excursion «Smart Museum of Borys Grinchenko», master-class were held. After analyzing the results of cooperation with the first-year students of excursions and participants of the master-class, the conclusion was drawn: the author's model proved to be effective. It takes into account the criteria of systemicity, science, structuring, and manageability. However, the proposed model is not universal, hence improvisation and discussion points are foreseen.

It is recommended for students undergoing pedagogical practice, to share knowledge about the pedagogical and educational heritage of Borys Grinchenko.

Key words: *Borys Grinchenko; heuristic method; innovative techniques; interactive excursion; principle of dialogism and creativity.*

Стаття надійшла до редакції 29.12.2018

Прийнято до друку 28.02.2019